

fornøjeligt; Hans Lund gør Rede for de Forsøg der gjordes paa at organisere det politiske Arbejde i Sønderjylland før Vælgerforeningens Stiftelse, og H. V. Clausen fortæller som den, der stod i Ildlinien, om Foreningen af 5. Oktober 1898, om dens Mænd og Kampen for Nordslesvigs Jord. I Overensstemmelse med Traditionen fra »Sønderjydske Aarbøger« giver Kreditforeningsdirektør Hans Hansen, Aabenraa, en økonomisk statistisk Oversigt over Landbruget i Sønderjylland før og efter Genforeningen, og Svend Dahl afslutter Bindet med en H. P. Hanssen Bibliografi, der ikke blot omfatter, hvad H. P. Hanssen har skrevet, men ogsaa hans Taler i Landdag og Rigsdag og paa utallige Møder, forsaavidt de findes gengivet efter Manuscript eller i fuldstændigt eller ret fyldigt Referat. Denne Bibliografi vil man utvivlsomt ofte søge hen til, — og det gælder vel Værket som Helhed, saa meget som det rummer af Stof til Sønderjyllands Historie i det 19. Aarhundrede og op til den sidste Tid. E. J.

De foreløbige Resultater af *Gravningerne i Hedeby* er endnu ikke publicerede, men de har givet Stof til en Del Afhandlinger og Smaameddelelser, ligesom de med Slesvig, Hedeby og Danvirke forbundne Problemer vedvarende har været under livlig Diskussion. I Tilslutning til den tidligere her i Tidsskriftet givne Oversigt (10, I, 502 ff.) skal Opmærksomheden i det flg. henledes paa den siden da fremkomne Litteratur.

Fra Prof., Dr. Otto Scheels Haand foreligger en Række Studier over Hedeby's kulturelle og handelspolitiske Betydning, saaledes *Die Vorgesch. der neuen Ausgrabungen in Haithabu* (Jahrb. 1930 d. Schlesw.-Holst. Universitäts-Gesellsch. 82 ff.), *Haithabu als Problem des Ostseeraumes* (Die Heimat XLI 81 ff. (1931)), *Haithabu, eine Schicksalsstätte des Nordens* (Deutsch-nordisches Jahrb. 1931, 24 ff.), *Haithabu in der Kirchengesch.* (Zeitschr. f. Kirchengesch. 3: 1, L, 271 ff.), *Die neuen Ausgrabungen in Haithabu* (Forschungen in Fortschritte 1931, 222 f.), *Hedeby* (Svenska Dagbladet 10/4 1931), samt *Hedeby og Nordeuropa belyst af de nye Udgravninger* (Berl. Tid. 23/6 1932). Prof. S.'s Grundopfattelse er denne, at Hedeby's Historie rækker helt tilbage til Kong Gudfreds Tid. »Jeg nærer ingen Betæneligheder ved at antage Gudfred for at være den Konge, som var den egentlige Skaber af Hedeby's store Fremtid«. Ikke i det nuværende Slesvig, men i Byen bag Halvkredsvolden »maa vi søge den historiske Overleverings Slesvig, Gudfreds Emporium, Stedet hvor Købmændene »fra hele Verden« mødtes, som var Ansgars og senere

Unnis Udfaldsport mod Nord!» Dette Slesvig-Hedeby har spillet en afgørende Rolle i Striden mellem den islamitiske og den af vesteuropæisk Kultur prægede Verden, og her udfyldte Hedeby »sin Mission, da det med enestaaende Held var med til at skabe det Europa, vi lever i den Dag i Dag. Den Gang brødes Verdenshistoriens Bølger mod Bredden af det lille Haddeby Nor, der i Dag er en drømmende Bugt«. Man kan næppe fore denne Linie længere; men jeg tror, man allerede her befinder sig et godt Stykke uden for det rimeliges Grænser, og ligeledes stiller jeg mig afgjort skeptisk til Prof. S.'s Identifikation af Halvkredsvoldens Hedeby med Ansgartidens Sliaswich. Der foreligger efter mit Skøn intet Vidnesbyrd, som med nogenlunde Sikkerhed kan siges at pege i denne Retning.

Imidlertid stemmer Prof. S.'s Opfattelse overens med andre Forskeres. I samme Retning gaar saaledes de Indlæg, der skyldes Prof., Dr. Gustav Schwantes: *Die Ausgrabungen von Haithabu 1930* (Jahrb. 1930 d. Schlesw.-Holst. Universitäts-Gesellsch. 95 ff.), *Die Ausgrabungen in Haithabu* (Zeitschr. f. Ethnologie LXIII, 1 ff.; Foredrag ved Selskabets Møde ²⁰/₆ 1931), *Neues zur Frage Schleswig-Haithabu* (Kieler Neueste Nachrichten ¹/₁₁ og ⁴/₁₁ 1931), *Die Schleswig-Haithabu-Frage in neuem Licht* (Nachrichtenblatt f. deutsche Vorzeit VII (1931), 232 ff.) og *Führer durch Haithabu* (1932). Hvad Byens Alder angaar, daterer Dr. S. den til »senest 850«; men han øjner en Mulighed for, at Tidspunktet i Virkeligheden skal rykkes tilbage til mellem 820 og 850. Motiveringens søges i de Smykkesager i ældre Osebergstil og Halvbrakteater af Typen Hauberg I, 1, som er fremkommet i Kammergrave inde paa Bypladsen. Bortset fra, om Dateringen af disse Gravfund vil vise sig at holde Stik — et Spørgsmaal, som langt fra kan siges at være klaret — er det evident, at der mellem flere af Kammergravene og Husene maa ligge et endog meget anseligt Tidsrum. Det er sandt, at man for langt de fleste Huses Vedkommende savner ethvert Dateringsmateriale; men i de Tilfælde, hvor det har været muligt med Sikkerhed at afgøre, om et Hus var ældre, samtidigt med eller yngre end en Kammergrav, har det altid vist sig, at Huset var langt yngre end Graven. At der skulde have eksisteret en virkelig Bebyggelse ved Haddeby Nor saa tidligt som i 2. Fjerdedel af det 9. Aarh., forekommer mig da at savne Begrundelse i de hidtil gjorte Fund.

Derfor mangler efter min Opfattelse ligeledes ethvert Bevis for Identiteten mellem Hedeby og Ansgars Slesvig. Ingen vil nægte, at der for Aar 900 har været en begyndende Bebyggelse »ved Hederne« (se Sønderjyllands Historie I, 250 f. (1930—31));

men at denne Bebyggelse paa Ansgars Tid skulde have haft en Karakter, svarende til Skildringen i hans Levned af det berømte Sliaswich, er paa ingen Maade godtgjort gennem Fundene. Jeg maa yderligere advare mod den Slutning, at »det afgørende Bevis for Identiteten mellem det gamle Slesvig og Hedeby« skulde kunne bringes ved en mulig Paavisning af en Kirketomt inde paa Bypladsen. Da Hedebyboerne vitterligt har været kristnede fra Tiden kort efter 950, og da der vitterligt har ligget en kristen Kirkegaard bag Halvkredsvolden, har Byen selvfølgelig ogsaa haft en Kirke. At denne skulde have været den af Ansgar omkr. 850 opførte er imidlertid noget helt andet — for at sandsynliggøre dette maatte man i det mindste kunne paavise en Række Grave, der ikke alene gik tilbage til det 9. Aarh.s Midte, men som ogsaa afgav sikre Vidnesbyrd om at stamme fra et kristnet Samfund. Dette har endnu ikke en eneste af Kammergravene gjort.

Støttende sig til de ovennævnte Arbejder af Otto Scheel og Gustav Schwantes har Prof. Elis Wadstein skrevet en Afhandling (Fornvännen 1932, 220 ff.), hvori de samme Teorier forfægtes. Mere tvivlende om deres Rigtighed synes derimod den daglige Leder af Udgravningerne, Dr. Herbert Jankuhn, at stille sig. I hans *Die Ausgrabungen in Haithabu 1931* (Nachrichtenblatt f. deutsche Vorzeit VIII (1932), 27 ff.) konkluderer han i hvert Fald forsigtigt i flg.: »Det udgravede Materiale er foreløbig endnu for lille til, at man med Sikkerhed kan drage generelle Slutninger; ifølge de hittidige Resultater ser det dog ud til, at Gravene [o: Kammergravene] i hvert Tilfælde delvis tilhører det 9. Aarh., medens Husene, for saa vidt man kan datere dem, stammer fra det 10. Aarh.«. Han peger ligeledes paa Nødvendigheden af at faa fastslaaet Aldersforholdet mellem Kammergravene og selve Halvkredsvolden. Medens denne afgjort tilhører det egentlige Byanlæg, tænker han sig Muligheden af, at Kammergravene kan tilhøre »en ældre, ubefæstet Boplads«. At denne skulde have været identisk med Ansgars Sliaswich, udtaler han ikke.

Af megen Betydning har endelig den præliminære Undersøgelse været, som i Efteraaret 1932 er foretaget ovre ved Hollingsted, hvortil Traditionen jo fra gammel Tid har henlagt det vestlige Udgangspunkt for Oldtidens Varetrafik over Slesvig (se navnlig Dr. Friedrich Frahm: *Der Transitverkehr Schleswig-Hollingstedt* (Zeitschr. d. Gesellsch. f. Schlesw.-Holst. Gesch. LX, 1 ff. (1930))). Det er her lykkedes at paavise Kulturlag af ganske samme Art som dem, der møder Arkæologen i Hedeby — med Skaar af baade hjemlig og frankisk Keramik, saaledes ogsaa Pingsdorfvarer. Endnu foreligger om dette kun en kort Med-

delelse af Dr. Jankuhn: *Neues zur Frage des Transitverkehrs Haithabu-Hollingstedt* (Kieler Neueste Nachrichten ^{16/10} 1932).
Vilh. la Cour.

Hamburgisches Urkundenbuch har haft en underlig Skæbne. 1. Bind, der naaede til Aar 1300, blev udgivet af Lappenberg i 1842, men derefter standsede Publicationen, og først 1910 kom 2. Bind, 1. Hefte omfattende Akter fra Perioden 1301—1310, og siden har Hamburg Statsarkiv i 1930 udgivet Fortsættelsen nemlig 2. Bind, 2. Hefte, der naar frem til 1320. Akterne er trykt in extenso, Regest gives kun, naar det drejer sig om et Dokument, hvor Hamburg, Hamburgborgere, Hamburgforhold nævnes, eller hvor Brevets eneste Tilknytning til Hamburg er Dateringen. En Del af disse Breve fra det 14. Aarh. har ikke tidligere været offentliggjorte; andre er vel trykte, men vanskelig tilgængelige, fordi de findes i gamle sjældne Værker; mange er godt nok kendte fra Lübeckisches Urkundenbuch, Mecklenburgisches Urkundenbuch og Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden, men sidstnævnte Publication er, som man ved, ikke fejlfri.

E. J.

Efter at Arkitekt H. Lønborg-Jensen i 1926 havde afsluttet Restaureringen af den sønderjydske Cistercienserkirke i Løgumkloster, der allerede var paabegyndt af de preussiske Myndigheder umiddelbart før Verdenskrigen, har nu Arkitekt C. M. Smidt paa Foranstaltning af Selskabet til Udgivelse af danske Mindesmærker udsendt et monumentalt Værk *Cistercienserkirken i Løgum* (1931) med Lønborg-Jensens Opmaalinger ledsaget af en fortræffelig Text, der giver en indgaaende arkitekturhistorisk Redegørelse for Monumentet. Det er et Værk som tjener begge de to Arkitekter til stor Ære, og C. M. Smidts smukt afrundede Behandling af Bygningshistorien har mere end monografisk Betydning, den indeholder mange værdifulde Bemærkninger om vor øvrige romanske Teglstensarkitektur og trækker Linierne op for en virkelig dansk Cistercienser-Arkitekturhistorie, dog kun for selve Kirkebygningernes Vedkommende. Han har Forudsætningerne herfor som ingen anden, idet bl. a. tre af vore vigtigste Cisterciensermonumenter, Ruinerne i Esrom, Øm og Vitskøl, i de senere Aar er blevet undersøgt af ham.

Det er forlængst erkendt, at Løgum Kirke maa have været under Opførelse igennem en lang Periode. Jacob Helms paa-